

Nieuwe kennis voor een nieuw natuurbeleid

Het Nederlandse natuurbeleid ondergaat ingrijpende veranderingen. Het maatschappelijk draagvlak voor natuurbescherming is in beweging en nieuwe visies op natuur vragen aandacht. De positie van de wetenschap staat ter discussie, haar gezag lijkt minder vanzelfsprekend. Ook het landschapsonderzoek moet zich aanpassen. Hoe? Die vraag stond centraal tijdens de studiedag op 22 maart, georganiseerd door Wageningen UR, het Planbureau voor de Leefomgeving en de Werkgemeenschap voor Landschapsonderzoek.

Het natuurbeleid ondergaat belangrijke veranderingen onder de regering Rutte. De Ecologische Hoofdstructuur (EHS) wordt aanzienlijk kleiner dan eerder gepland. Er komen geen robuuste verbindingen, tenzij de provincies daarin investeren. In het Natuurakkoord tussen rijk en provincies is geregeld dat het natuurbeleid grotendeels wordt gedecentraliseerd naar de provincies. Het rijk acht zich alleen nog (minimaal) verantwoordelijk voor internationale verplichtingen zoals de Habitat- en Vogelrichtlijnen. De EHS en andere vormen van natuurbeleid worden aan de provincies overgelaten. Er wordt 600 miljoen op het natuurbeleid bezuinigd, voor het beheer stelt het rijk nog maar 105 miljoen beschikbaar. En de provincies moeten voorrang geven aan de uitvoering van de internationale verplichtingen. Andere beheerders dan de terreinbeherende organisaties, zoals particulieren en boeren, moeten een grotere rol spelen, maar de ondersteuning hiervan wordt ook afgeknepen, zie Op Pad (dit nummer). Ook het milieubeleid voor de EHS wordt aan de provincies overgelaten. Wat de provincies precies gaan doen en hoeveel ze zelf gaan investeren, is nog niet bekend. Ten slotte komt er een nieuwe Wet natuur, die de Flora- en faunawet, de Natuurbeschermingswet en de Boswet vervangt. De beschermingscategorie 'natuurmonument' verdwijnt, en veel minder soorten worden goed beschermd.

Tegen dit decor vond de studiedag "Nieuwe kennis voor een nieuw natuurbeleid?" plaats. Voor een beknopt programma en lijst van sprekers, zie kader.

Omslag natuurbeleid

Ed Nijpels verdedigde het natuurbeleid van de afgelopen twintig jaar. Kernelementen van dat beleid zijn de EHS met de robuuste verbindingzones en Natura 2000. Deze netwerken zijn theoretisch goed onderbouwd en vormen een belangrijk middel in het (Europese en Nederlandse) biodiversiteitsbeleid. Sinds het aantreden van het kabi-

Nieuwe kennis voor een nieuw natuurbeleid?

Inleidingen ochtendprogramma

- *De sterke kanten van het 'bestaande' beleid*, Ed Nijpels, voorzitter Bosschap;
- *Wetenschap en maatschappij: idealen, rollen en praktijken*, Esther Turnhout, leerstoelgroep Bos- en Natuurbeleid, Wageningen UR;
- *Veranderend natuurbeleid en de consequenties voor natuuronderzoek*, Maarten Hajer, Planbureau voor de Leefomgeving;
- *Alle natuur is beleefbare natuur*, Kris van Koppen, leerstoelgroep Milieubeleid, Wageningen UR.

Workshops middagprogramma

- *Vitale natuur*, Wouter Helmer, ARK;
- *Functionele natuur*, Adriaan Guldemond, CLM;
- *Beleefbare natuur*, Agnes van den Berg, Wageningen UR en RUG;
- *Inpasbare natuur*, Carmen Aalbers, Wageningen UR.

Dagvoorzitter Matthijs Schouten, voorzitter Werkgemeenschap voor Landschapsonderzoek.

JOS DEKKER, BRAM TEN CATE, JERRY VAN DIJK, JOEP DIRKX, PETRA VAN EGMOND & RIJK VAN OOSTENBRUGGE

Dr. J.N.M. Dekker Energy & Resources, Copernicus Instituut, Universiteit Utrecht, Wiskundegebouw, Budapestlaan 6, 3584 CD Utrecht
j.dekker1@uu.nl
Ing. B. ten Cate WOT Natuur & Milieu, Wageningen UR
Dr. J. van Dijk Copernicus Instituut, Universiteit Utrecht
Ir. G.H.P. Dirkx WOT Natuur & Milieu, Wageningen UR
Ir. P.M. van Egmond Planbureau voor de Leefomgeving
Drs. R. van Oostenbrugge Planbureau voor de Leefomgeving

Foto **Barend Hazeleger** bvbeeld.nl. Workshop *Vitale natuur* onder leiding van Wouter Helmer (ARK)

net Rutte wordt natuurbeleid echter geframed als luxe in plaats van noodzaak. Nijpels wees erop op dat zo'n beleidswijziging soms onverwacht tot stand komt door een klein aantal politici: "drie Kamerleden van het chagrijnige type die agressie hadden tegen het natuurbeleid vanwege hun agrarische achtergrond." Maar volgens Nijpels staat een groot deel van de maatschappij nog achter de EHS en de robuuste verbindingen. De omslag in het natuurbeleid kondigde zich echter al langer aan (zie bijvoorbeeld Dekker, 2011; De Wit et al., 2011 en De Lijster, 2011). Mogelijke oorzaken zijn de trage realisatie van de EHS, de groeiende weerstand onder met name agrariërs en dat er teveel werd geluisterd naar de specialisten en te weinig naar de gewone burger. Daar kwam de economische crisis nog eens bovenop.

Maarten Hajer noemde de politisering van het natuurbeleid als oorzaak van de veranderingen in dat beleid. In de politiek zijn scherpe tegenstellingen rond het natuurbeleid ontstaan (zie ook De Wit et al., 2011).

Nijpels noemde de decentralisatie weinig verstandig. Natuurbeleid eist centraal beleid. Verreweg de meeste Natura 2000 gebieden liggen immers in meerdere provincies.

Voor de gevolgen wees Nijpels naar de evaluaties van het PBL (2012a; 2012b) en een uitspraak van Frank Berendse (Wageningen UR) dat door de verkleining van de EHS in Nederland zo'n 600 soorten zullen verdwijnen.

Veranderend draagvlak en nieuwe natuurvisies

Kris van Koppen somde een aantal ontwikkelingen op wat betreft het draagvlak voor natuur en landschap. Dat draagvlak is nog steeds breed maar in vergelijking met andere beleidsterreinen daalt de prioriteit die mensen geven aan natuur al wel een tijdje. Ook de interesses verschuiven. Natuurmonumenten kampt al een aantal

jaren met een dalend ledental, WNF en de Provinciale Landschappen doen het beter en dierenwelzijnsorganisaties zitten in de lift wat betreft ledenaantallen. De natuurrecreatie van volwassenen blijft min of meer gelijk, maar het directe contact van kinderen met natuur in de woonomgeving neemt dramatisch af, wat ongunstig is voor hun toekomstige betrokkenheid bij natuur. Ook zijn er veranderingen in leefstijl. Tuinen worden bijvoorbeeld anders ingericht met minder ruimte voor natuur. Van Koppen: "Wat is tuininrichting anno 2012? Binnen in huis staan haast nog meer planten dan in de tuin."

Grotere veranderingen zien we in het beleidsdiscours, ofwel de argumentaties voor natuurbehoud. Het oorspronkelijke motief van natuurschoon is geleidelijk verdwenen achter termen als ecologische waarden, waaronder intrinsieke waarden en productie- en reguleringswaarden. Later kwamen de concepten biodiversiteit, met bijbehorende internationale verplichtingen, en ecosystemendiensten in het discours. Dergelijke technocratische termen vormen een discursief hek rond de natuur en schermen zo af waar het om begonnen was en voor burgers nog steeds om gaat, namelijk om natuurbeleving.

Hetzelfde geldt, volgens Van Koppen, ook voor de kijkrichtingen uit de Natuurverkenning. Hoewel die juist bedoeld waren om de oorspronkelijke motieven of drijfveren voor natuurbehoud weer op de agenda te plaatsen, verkavelen ze de natuur en creëren ze een kloof met de burger. Vitale natuur is er voor de biodiversiteit, functionele natuur voor de economie, de beleefbare natuur voor de burgers en ten slotte is de inpasbare natuur voor waar nog een plekje over is. Maar natuur wordt vooral gewaardeerd vanwege socioculturele waarden als schoonheid, ontspanning, fascinatie, inspiratie en troost, cultuurhistorie, moreel besef en spirituele beleving. Kortom, vanwege haar mogelijkheid tot beleving. Daar ligt

ook haar grootste economische waarde. Volgens Van Koppen zijn nieuwe verhalen nodig om de burgers weer te mobiliseren voor natuur. Verhalen over:

- de daadwerkelijke argumenten en motieven voor natuurbescherming: door en voor oude en nieuwe natuurliefhebbers;
- het gedrag en de betekenis van dieren in de vrije natuur, waarbij dieren als subject worden benaderd, binnen een natuurlijke dierethiek van “eten en gegeten worden” in plaats van de huidige huisdierenethiek;
- waardevolle natuur in de woonomgeving en hoe die samenhangt met de inrichting van private (tuinen) en publieke natuur en met leefstijl;
- natuur als collectief goed, waarin overheid en natuurorganisaties natuurgebieden beheren als gezamenlijk bezit.

Wetenschap ter discussie

Onderzoekers en experts hebben volgens Matthijs Schouten bijgedragen aan de ‘jargonisering’, technocratisering, politisering en juridisering van het natuurbeleid, en daardoor burgers vervreemd van de natuur. De beleidswending die mede daardoor mogelijk werd, heeft ook gevolgen voor het landschapsonderzoek. Dit was het centrale thema van de studiedag.

Het vertrouwen in de wetenschap lijkt af te nemen. Het is uitgesproken laag onder met name laagopgeleiden als het gaat om thema's als klimaat en gezondheid (intentingen) zo blijkt uit onderzoek van het SCP (2010). Media-aandacht voor bepaalde kwesties voedt het wantrouwen. Affaires als die rond de sociaalpsycholoog Stapel maken duidelijk dat kwaliteitsborging van de wetenschap via *peer-review*, niet altijd werkt. Volgens Hajer moet in een gepolariseerde situatie, zoals nu in het natuurbeleid, gereflecteerd worden op de manier waarop de problemen worden benoemd en geduid (probleemframing). Dat

Foto **Barend Hazeleger**
bvbeeld.nl. Workshop
Beleefbare natuur onder
leiding van Agnes van den
Berg (Wageningen UR)

heeft gevolgen voor welke kennis en welk onderzoek relevant worden geacht. We moeten af van de sectorale insteek en nadenken over de vraag hoe natuur kan meekoppelen met andere beleidsterreinen als waterbeheer of energiebeleid.

Ook in de politiek lijkt de houding tegenover wetenschap te veranderen. Lange tijd was *evidence of science based* beleid het ideaal, nu lijkt dat steeds meer te worden ingevuld voor *fact-free politics*. Nijpels wees in dat verband op staatssecretaris Bleker die alle eerdere wetenschappelijke studies over de Hedwigepolder terzijde schoof om tegemoet te komen aan de Zeeuwse emoties tegen ontpoldering. Een ander voorbeeld is de wijze waarop hij de evaluatie van het nieuwe natuurbeleid door het PBL (2011a) – in hoofdzaak negatief – gebruikte als ondersteuning van zijn EHS-beleid. Bleker gebruikte wat hem uitkwam en negeerde de rest. Chagrijn tussen wetenschappers en politici is het gevolg, volgens Nijpels.

Esther Turnhout problematiseerde de verhouding tussen

wetenschap en beleid. In het ideale model levert de wetenschap waardevrije feiten en gooit die over de schutting bij het beleid, in de hoop dat zij daar haar beslissingen op baseert. Maar wetenschap is niet waardevrij en wetenschappers moeten zich verantwoordelijk voelen voor hoe hun kennis wordt gebruikt. Het model is niet adequaat en leidt tot georganiseerde onverantwoordelijkheid van wetenschappers. In de praktijk spelen wetenschappers verschillende rollen. Turnhout noemde er vier die ontleend zijn aan Pielke (2007): de pure wetenschapper, de scheidsrechter, de makelaar en de pleitbezorger. De pure wetenschapper is in het landschapsonderzoek nauwelijks relevant. De scheidsrechter is geïnteresseerd in het beleid, maar blijft afstandelijk. Zij onderzoekt relevante vragen en bewaakt de juiste interpretatie van haar onderzoeksresultaten. De makelaar is op zoek naar opties voor beleid, draagt actief onderzoeksvragen aan en maakt het debat open. De pleitbezorger ten slotte is de wetenschapper die opkomt voor een bepaald belang. Turnhout stelde dat het onderscheid tussen die rollen niet zo eenvoudig is. Afhankelijk van de context van het probleem waaraan je werkt, wordt je kennis in een bepaalde rol gegoten. Zij toonde aan dat in elke rol wel een pleitbezorger zit. Dat is volgens haar geen probleem, als die rol maar niet onder de oppervlakte verdwijnt. Elke rol is legitiem.

“Als je je niet realiseert dat je als wetenschappers soms in een politieke rol wordt gedwongen”, zei Nijpels, “dan ben je verkeerd bezig. Je moet je heel goed realiseren dat er onderzoeken zijn die je helemaal niet moet willen doen.” En omgekeerd: meldt verkeerde interpretaties en misbruik. Dat hoort typisch bij de rol van de scheidsrechter. Volgens Hajer is dat niet altijd nodig, omdat de buitenwereld soms wel degelijk doorheeft dat de politiek selectief shopt. Hij vindt de rol van makelaar, meedenken met het beleid, belangrijker. Hajer pleitte voor we-

tenschappers die zich meer verdiepen in de positie van anderen, zoals agrariërs.

In het oude natuurbeleid werkten een aantal experts en politici nauw samen met gedeelde opvattingen over het natuurbeleid. Er waren echter ook altijd critici daarbuiten. Voor hen ontstaan in de huidige situatie nieuwe kansen. Volgens Turnhout kunnen zij aanhaken bij het nieuwe beleid of een tegendiscours organiseren, een eigen verhaal over natuur, natuurbescherming en natuurbeleid.

Toekomstige agenda landschapsonderzoek

In het middagprogramma werden workshops gehouden aan de hand van de vier kijkrichtingen uit de Natuurverkenning: vitale natuur, functionele natuur, beleefbare natuur en inpasbare natuur. Met name hier moesten nieuwe kennisvragen voor onderzoek gesteld worden, met een blik op de toekomst en ter versterking van het draagvlak. Het was ook het moment voor reflectie op mogelijke nieuwe rollen van wetenschappers in het nieuwe natuurbeleid. Dat bleek nog niet zo eenvoudig. De discussie ging soms meer over de nieuwe kijkrichtingen en wat daarmee werd bedoeld dan over onderzoek en onderzoekers.

Nieuwe onderzoeksoriëntatie

De decentralisatie van het beleid heeft gevolgen voor de oriëntatie en organisatie van het onderzoek. Dit zal zich meer moeten richten op vragen op provinciaal niveau. Decentraal beleid zal waarschijnlijk meer differentiatie met zich meebrengen en wellicht meer aandacht voor de kijkrichtingen functionele natuur, beleefbare natuur en inpasbare natuur. Er zal meer ruimte komen voor maatschappelijke initiatieven die in het gat springen dat de terugtrekkende overheid laat ontstaan. Meekoppelen met actuele thema's en met andere maatschappelijke spelers

dan de overheid, zoals het bedrijfsleven en burgerinitiatieven, wordt belangrijk. Enerzijds betekent dat inspelen op bijvoorbeeld het Deltaprogramma, anderzijds meer plaatsgebonden onderzoek. Voorbeelden van het laatste zijn NICIS, het kennisinstituut van, voor en door steden, dat zich onder meer bezighoudt met groenvoorzieningen, en GIOS (groen in en om de stad).

Decentraal beleid en plaatsgebonden onderzoek zijn gebaat met een loketfunctie waar kennis en *best practices* beschikbaar worden gesteld. Het kennisnetwerk Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit (OBN) heeft een dergelijke functie voor het natuurbeheer. Het is belangrijk dat dit netwerk behouden blijft, volgens Nijpels. Decentraal beleid dat een grotere rol toekent aan burgers en private partijen is ook gebaat bij meer inzicht in *multi-level* en *multi-actor governance*, een manier van beleid ontwikkelen op meerdere niveaus en met meerdere partijen. In een dergelijke meer complexe beleidsomgeving is het van belang de onderzoeksvragen in samenwerking met andere partijen te definiëren, en deze partijen ook een rol te geven in het onderzoek. In de Verenigde Staten lijkt *joint fact-finding*, – burgers en overheden samen doen onderzoek op het gebied van milieubeheer – veelbelovend (Rofougaran & Karl, 2005). Door vrijwilligers meer te betrekken in landschapsonderzoek kan hun motivatie voor landschapsbeheer gestimuleerd worden.

Nieuwe thema's

'Vitale natuur' past goed in het huidige beleid van bezuinigingen en decentralisatie: provincies hebben geen geld voor intensief beheer en zijn dus gebaat bij zelfregulerende systemen. Daarnaast bieden robuuste systemen kansen voor andere functies en medegebruik. 'Vitale natuur' was het etiket op de EHS, de afgelopen decennia, maar het concept roept nog steeds heel veel vragen op. Wat met vitale natuur bedoeld wordt is aller-

minst duidelijk.

Kennisvragen gaan dan ook over de kenmerken en relevantie van vitale natuur, beheer en bescherming, gewenste schaalniveau en vereiste milieukwaliteit. Hoe stel je doelen voor dynamische natuur en welke plek is er voor soortbescherming? Is er nog wel een rol voor terreinbeherende organisaties bij vitale natuur? Andere vragen hebben betrekking op vormen van medegebruik, draagvlak onder burgers, participatie van gebiedspartijen en ook op de plaats in en de interactie met het omliggende landschap. Hoe beleven burgers vitale natuur? Hoe kunnen grote dieren (als ambassadeurs) worden aangetrokken en gereguleerd? Ten slotte, hoe past een internationaal concept als vitale natuur in een gedecentraliseerd natuurbeleid met minder geld en een kennisinfrastructuur die daar ontbreekt?

'Functionele natuur' is als concept niet nieuw – in zekere zin was de EHS ook zo bedoeld – en het concept van ecosysteemdiensten is verwant. Voor de toekomst krijgt het wel meer relevantie. Nieuwe technische kennis is volgens Adriaan Guldemond niet nodig, 90% is bekend. Ook het ministerie van EL&I ziet geen nut in verder onderzoek. Invoering van ecosysteemdiensten is vooral een probleem van implementatie en optimalisatie, en van ontwikkeling van marktvraag en logistiek. De kosten zijn hoog en de baten onduidelijk en komen niet terecht bij degenen die de kosten maken. Samenwerking van diverse partijen en kennisuitwisseling is nodig. Bedrijfseconomisch onderzoek kan daarbij helpen. Voor de implementatie en optimalisatie kan locatiespecifiek onderzoek, samen met betrokken partijen, nodig zijn. Die kennis moet dan weer wel toegankelijk en bruikbaar gemaakt worden voor andere gevallen. Implementatie stuit deels ook op maatschappelijke weerstand. Daar helpt geen verder onderzoek aan. We weten kortom bijna alles, maar de werkelijkheid is weerbarstig.

Foto **Barend Hazeleger** bvbeeld.nl. De Vlaamse deelnemers aan de studiedag, Anik Schneiders en Geert De Blust, beiden van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, spraken over de overeenkomsten en verschillen in de discussies over natuur- en landschapsbeleid in Vlaanderen en Nederland, zie het kader op deze pagina.

Alle natuur is ‘beleefbare natuur’, volgens Van Koppen. Beleving is hét concept om de natuur voor mensen relevant te maken en zo mensen weer bij de natuur te betrekken. Maar hoe de mogelijkheid tot beleving kan worden ontwikkeld is nog niet zo eenvoudig. Nieuwe verhalen, zoals door Van Koppen genoemd, kunnen daarbij helpen en beleidsconcepten als EHS en Natura 2000, waar mensen niets mee hebben, vervangen, mits ze goed uitgewerkt worden.

Onderzoek dat dergelijke verhalen kan ondersteunen is vooral sociaalwetenschappelijk van aard en bestudeert bijvoorbeeld de natuurbeleving van kinderen en volwassenen, de manier waarop met natuur in de woonomgeving wordt omgegaan of percepties van legitimiteit, eigendom en toegankelijkheid van natuur. Maar ook ecologisch onderzoek kan een bron zijn voor deze verhalen, zoals “verstehend” biologisch onderzoek naar diergedrag en onderzoek naar biodiversiteit en sociaalecologische netwerken in de woonomgeving. Angst voor aantasting en verlies aan natuur speelt nu vaak een rol in natuurverhalen. We zouden natuur minder moeten problematiseren, de successen meer vieren en aantrekkelijk

ke aabare soorten een hoofdrol moeten geven in onze nieuwe verhalen over natuur. In Vlaanderen is daar al een begin mee gemaakt, zie kader. Die nieuwe verhalen zouden ook door ecologen verteld moeten worden. Hoe kun je hun passie benutten om passie voor natuur bij anderen aan te wakkeren? Voedsel, eten en gezondheid zijn wellicht ook goede ingangen tot het wekken van belangstelling voor natuur.

Ten slotte ‘inpasbare natuur’. Dat is de minst duidelijke kijkrichting. Mensen hebben er zeer verschillende beelden bij. Kleinschalige biologische stadslandbouw, tijde-

Vlaamse ervaringen

Hoewel er veel overeenkomsten zijn tussen het natuurbeleid en de daarbij horende problemen in Nederland en Vlaanderen, zijn er ook verschillen. Deze kunnen leerzaam zijn voor de nieuwe beleidscontext in Nederland.

Op *lokaal niveau* zijn er veel initiatieven van gemeenten. Die hebben ieder een soort, in de meeste gevallen een diersoort, gekozen die ze proberen te stimuleren. Zo’n soort staat symbool voor een ruimer beleidsveld, bijvoorbeeld het integraal waterbeheer. De keuze van de soorten wordt gecoördineerd door de provincies. Het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek ondersteunt dat door aan te geven wat karakteristieke soorten voor een provincie zijn en welke verhalen daar bij horen. Scholen zijn een belangrijke doelgroep en uitvoerder van dit initiatief.

Multifunctionaliteit, een thema dat in Nederland aan belangstelling wint, blijkt in Vlaanderen op veel weerstand te stuiten. Wet- en regelgeving en planologische kaarten zijn monofunctioneel georiënteerd. Ook maatschappelijke organisaties, waaronder de natuurbescherming, zijn monofunctioneel gericht. Alleen in het waterbeheer van de grote rivieren lukt het om multifunctionaliteit te realiseren, omdat veiligheid en natuurbeheer vaak samengaan. De ideeën daarvoor zijn al oud, de acceptatie en realisatie ervan hebben veel tijd gekost. *(Gebaseerd op een gesprek met Geert De Blust en Anik Schneiders van het Vlaamse Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek).*

lijke natuur op verlaten industrieterreinen of braakliggende bouwgrond, en nieuwe landgoederen zijn voorbeelden die genoemd zijn in de workshop. Ze passen ook in andere kijkrichtingen, met name beleefbare natuur en functionele natuur.

Volgens Carmen Aalbers (Wageningen UR) lijkt de realisatie van dergelijke natuur meer een organisatie- dan een kennisprobleem. Toch zijn er ook nog kennisvragen. Hoe sluit je met dit soort initiatieven aan op concrete ontwikkelingen? Welke wet- en regelgeving is nodig? Wat zijn fysieke, sociale en economische opbrengsten, de verdienmogelijkheden en afwentelingmechanismen? En wat zijn de voor- en nadelen voor de biodiversiteit en de mogelijkheden voor ontwerp?

Samengevat

Het landschapsonderzoek zou zich meer moeten richten op een gedecentraliseerd natuurbeleid. Daarin passen deels andere dan de vertrouwde natuurvisies. Daar is al veel over bekend, het gaat er vooral om ze te operationaliseren en implementeren. Sociaalwetenschappelijk en bedrijfseconomisch onderzoek kan daarbij helpen. Landschapsonderzoek zou meer locatiespecifiek moeten worden.

In elke natuur- en landschapsonderzoeker zit wel een pleitbezorger. Die rol zou de komende tijd sterker naar voren kunnen komen, zodat ook onderzoekers een bijdrage leveren aan het debat over natuur en natuurbeleid dat gevoerd moet worden.

Er is een sterke behoefte aan nieuwe aanstekelijke verhalen over natuur, natuurbescherming en natuurbeleid. Dagvoorzitter Matthijs Schouten zag de contouren van zo'n nieuw verhaal al opdoemen. Hij deed een oproep om de komende tijd de nieuwe onderzoeksvragen en ideeën over interactie tussen wetenschap en beleid verder uit te werken en vorm te geven, om zo een duurzame omgang met onze directe leefomgeving veilig te stellen.

Literatuur

Dekker, J., 2011. Natuurbescherming in turbulente tijden. *Landschap* 28/1: 43-49.

Lijster, E. de, 2011. Strijd om natuurbeleid. *Landschap* 28/4: 173-180.

PBL, 2011a. Herijking van de Ecologische Hoofdstructuur. Quick scan van varianten. Den Haag. Planbureau voor de Leefomgeving.

PBL, 2011b. Beoordeling Natuurakkoord. Den Haag. Planbureau voor de Leefomgeving.

Pielke, R.A. (2007). The honest broker: Making sense of science in policy and politics. Cambridge. Cambridge University Press.

Rofougaran, N.L. & H.A. Karl, 2005. San Francisco Creek – the problem of science in environmental disputes. USGS.

SCP, 2010. Continu Onderzoek Burgersperspectieven. Kwartaalbericht 2010/2. Den Haag. SCP.

Wit, B. de, K. Wieringa & M. Hajer, 2011. Natuurbeleid als strijdpunt. *Landschap* 28/4: 163-171.